

A Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtárának megalapítása

A Magyar Királyság Országgyűlése alsóházi ülésén, 1825. november 2-án gróf Széchenyi István (1791–1860) jelentős felajánlásával adományozások sorát indította el, és ezzel a Magyar Tudományos Akadémia hivatalos megalapítási dátumaként is ezt a napot tartjuk számon. Példáját arisztokraták, köznemesek, polgárok követték. Az erdélyi kormányzó, Teleki József (1790–1855), 1826. március 17-én ajánlotta fel családjá pesti könyvtárát, hogy a Tudós Társaság munkájának háttéréként szolgáljon. Az Akadémia és Könyvtára megalapításával egyben egy folyamat is lezárult.¹ Ahogy a Magyar Királyság Országos (Nemzeti) Könyvtárát, Nemzeti Múzeumát, és Erdély nemzeti gyűjteményeit² nem a király, a német-római (1806-tól az osztrák) császár alapította, tehát nem a nemzeti uralkodó, ugyanúgy az Akadémia Könyvtárát sem. Nemzeti uralkodója ezeknek az országoknak 1540-től (Szapolyai János [1487–1540] halálától) nem is volt. Hogy a nemzeti intézmények alapítása megkésett, annak okát jelentős részben e tényben is kereshetjük. Jóllehet a Magyar Királyság nádora, Habsburg József (1776–1847) már a Magyar Tudományos Akadémia megalapításának hónapjában maga

1. Berlász Jenő – Sz. Németh Mária: *Az Akadémiai Könyvtár múltja és jelene*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1956 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai, 2).
► 2. Batthyány Ignác (1741–1798), Erdély római katolikus püspöke 1798-ban tette nyilvánossá könyvtári és múzeumi gyűjteményeit Gyulafehérvárra; 1802-ben Erdély kormányzója, a kálvinista Teleki Sámuel (1739–1822) marosvásárhelyi könyvtárát és múzeumát ajánlotta fel közös használatra; utódjá a kormányzói székben, a lutheránus Samuel von

is hozzájárult a tervek megvalósításához, aktív szervezője is lett az eseményeknek, mégis fontos hangsúlyozni, hogy a Magyar Királyság magyar és nem magyar származású értelmisége, polgárai, nemesei, arisztokrata vezetői, az egyházak főpapjai milyen sokat tettek azért, hogy a 19. század első negyedének végére megszülessen az elhatározás a Tudós Társaság létrehozására.³ Az Akadémia és Könyvtára e folyamat eredményeként jött létre.

A nemzeti gyűjtemények megalapítása kapcsán a magyarok – gyakran nosztalgiával említett – példaképe Mátyás király (1458–1490) volt. E gondolatnak egyik legkonkrétabb megfogalmazása Aranka Györgytől (1737–1817) származik: „Azt szokták köz példa beszédben mondani: Meghólt Mátyás király, és elmúlt az hazai vagy nemzeti tudományról való reménységünk. Az a születése felett fennjáró elméjű ritka fejedelem kezdett volt egy királyi bibliotékát állítani fel Nagy Magyarországon, a' prédává lett; ami megmaradt is nintsen egy nemzeti ezt a nevet érdemlő gyűjtemény. Ideje volna már egyszer hozzá kezdeni, és a sok drágá mojjal és porral imitt amott küszködő darabokat, melyek hazánknak mintegy megannyi

Brukenthal (1721–1803) hasonlóan tett Nagyszebenben felépített kastélyával, benne könyvtárával és más múzeumi gyűjteményeivel. ► 3. A megalapítást megelőző folyamatban a Magyar Királyság sokféle származású értelmisége „országos” intézményekben gondolkodott. 1802-ben gróf Széchényi Ferenc (1754–1820) még *Bibliotheca Regnicolaris* alapított (a mai Nemzeti Könyvtár, Országos Széchényi Könyvtár), fia már kifejezetten a magyar nyelv és magyar tudomány ápolására tette felajánlását.

sareo-Regiae, et Excelsorum Procerum contrarius obtendi possit, malunt, ut integer Sphi hujus 22. in quaestione vertens contextus emanat, quum alioquin relate ad alteram quoque illius partem priori suae opinioni porro insistant.

LXXXIII-dik SZÁM LXXVII-dik ÜLÉSBN

Nyilatkoztatása Gróf Teleki Jósefnak, a' fel állittandó Magyar Nemzeti Tudományos Intézet számára ajánlott Könyv-Tára eránt.

Nro. LXXXIII. IN SESSIONE LXXVII.

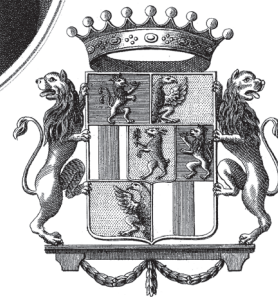
Declaratio Comitis Josephi Teleki, pro erigendo Hungarico-Nationali Literario Instituto, Bibliothecam suam offerentis.

Die 17. Martii. 1826.

Ad Serenissimum Caesareo-Regium Haereditarium Principem, Archi-Ducem Austriae, et Regni Palatinum, Excelsos Proceres, et Inclitos Status et Ordines Regni Diaetaliter congregatos humillima Declaratio Josephi Comitis Teleki, nomine etiam Cointeressatorum. —

Serenissime Caesareo-Regie Haereditarie Princeps, Archi-Dux Austriae et Regni Hungariae Palatine! Excelsi Proceres, Inclyti Status et Ordines!

Ut Societas Erudita ad promovendam Linguae Nationalis et per hanc scientiarum culturam erigenda, et juxta Planum per specialem Regnicolarem Deputationem (2)

C. LADISLAUS TELEKI

Vive Deo Patriae et Litteris.

A Teleki-könyvtár egyik gyarapítójának, a tudós társaság gondolatát ápoló Teleki Lászlónak (1764–1821) arcképe és ex librise

Teleki József felajánlása a Magyar Ország Gyűlésének Írásai első kötetében (1825–1826). Részlet

Aranka György munkájának címlapja

elásott kincsei, az haza hasznára napfényre hozni, s egybe gyűjteni, magyar és más közönséges bibliotéjkát állítani.⁴

A Magyar Királyság és Erdély könyvtártörténetében megtalálhatóak az előzményei az MTA Könyvtárának mint tudományos szakkönyvtárnak. Ennek tarthatjuk akár a 15. század elején, Lőcsén létrejött első teológiai szakgyűjteményt (*Bibliotheca Fraternalitatis plebanorum XXIV civitatum regalium Terrae Scepusiensis*),⁵ és bizonyos tekintetben Mátyás király udvari könyvtárát, a *Bibliotheca Corvinianát* is.⁶

A felsőoktatási könyvtárak mint tudós közösségek könyvtárai sokáig hasonlóan mostoha helyzetben voltak, mint a Tudós Társaság ügye. Ettől függetlenül a Magyar Királyságban,

de Erdélyben is több egyetemalapítási kísérletről tudunk,⁷ mire az első, alapításától fogva megszakítás nélkül működő *universitas* létrejött (1635, Nagyszombat – Buda-Pest). Emellett a nagyobb gimnáziumok, kollégiumok, jogakadémiák, papképző szemináriumok is jelentős tudományos könyvtárakat hoztak létre.⁸

A 16. századtól több „tudós kör”-ről vagy olvasótársaságról tudunk, amelyek közös tudományos tevékenységük segítéséhez közös könyvtárat alakítottak ki, vagy legalább egy-egy nagyobb magángyűjtemény tulajdonosánál találkozáva, megvitattak filológiai vagy más tudományos problémákat. A legismertebbek voltak az *Academia Istropolitana*, majd az úgynevezett „Pozsonyi Tudós Társaság”, amely

4. Aranka György: *Egy magyar Nyelvmívelő Társaságnak szükségessége*, idézi Kókay György: *Nemzeti könyvtárunk megalapításának visszhangja a korabeli sajtóban* = Kókay György: *Könyv, sajtó és irodalom a felvilágosodás korában*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983, 191. ▶ 5. Eva Selecká-Márza: *A középkori lőcsei könyvtár*, Szeged, Scriptum, 1997 (Olvasmánytörténeti dolgozatok, 7); András Vizkelety: *Die Fraternalitas XXIV plebanorum civitatum regalium in Oberungarn und der Handschriftenbestand Zipser Pfarrebibliotheken = Pfarreien im Mittelalter, Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich*, hrsg. von Nathalie Kruppa, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2008, 327–338. ▶ 6. Csaba Csapodi: *The Corvinian Library: History and Stock*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973 (Studia

Humanitatis, 1); *Bibliotheca Corviniana, La bibliothèque du roi Mathias Corvin de Hongrie*, comp. par Csaba Csapodi – Klára Csapodi-Gárdonyi, Budapest, Corvina, Helikon, 1982; *Matthias Corvin, les bibliothèques princières et la genèse de l'état moderne*, publié par Jean-François Maillard – István Monok – Donatella Nebbiai, Budapest, OSZK, 2009 (Supplementum Corvinianum, II). ▶ 7. *Hat évszázad magyar egyetemei és főiskolái*, szerk. Szögi László, Budapest, MKM, 1994; Pálfi József: *Református felsőoktatás Erdélyben*, Kolozsvár, EME, 2009. ▶ 8. Csapodi Csaba – Tóth András – Vértessy Miklós: *Magyar könyvtártörténet*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1987; Madas Edit – Monok István: *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig*, Budapest, Balassi Kiadó, 2003.

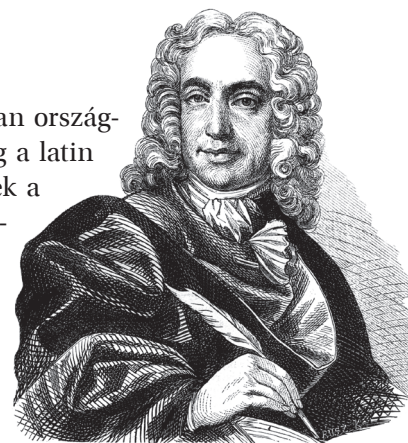
Bécsről Pozsonyig át Németújvárig tudott egy asztalhoz ültetni tudós hajlamú arisztokratákat, katolikus és protestáns papokat, illetve nagy tekintélyű, nemzetközi hírnévű tudósokat (például Carolus Clusius [1526–1609], Nicasius Ellebodiust [1535–1577], vagy éppen Zsámboky Jánost [Johannes Sambucus, 1531–1584]).⁹ Nem kevésbé fontos a Soproni Tudós Társaság, amelyet a 17. század elején a város polgármestere, Christoph Lackner (1571–1631) szervezett,¹⁰ és mindenképpen meg kell említeni azokat a kisebb olvasóköroket, amelyek nyomait egy sajátos könyvbejegyzés-típus („... *et amicorum*”) örökítette meg számunkra.¹¹

A 17. század második felében és a 18. század elején megalakuló tudományos akadémiák (London, Párizs, Berlin, Szentpétervár) egy-egy magyar tudóst is tagjaik sorába fogadtak. Részben ennek is köszönhető, hogy a 18. században többen is kísérletet tettek egy Magyar Tudós Társaság megalapítására. A legjelentősebbeknek a század elején Bél Mátyás (1684–1749), majd a század második felében Bessenyei György (1747–1811) tervezetei mondhatóak. A kérdés 1791-ben már az országgyűlés elé is jutott, de 1825 végéig konkrét előrelépés nem történt.

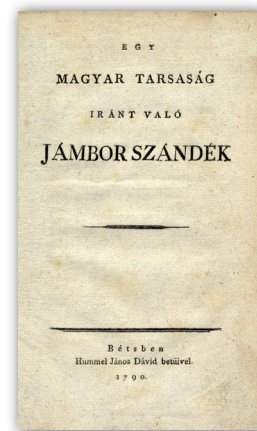
A megalapítandó tudós társaság céljai között a tudományos élet intézményes kereteinek biztosítása mellett ekkor már a magyar

nyelv ápolása is szerepelt. Egy olyan országban, ahol a hivatalos nyelv 1844-ig a latin volt, különös jelentősége volt ennek a szempontnak.¹² A közös nyelvhasználat viszont számos olyan ellentétet, feszültséget elfedett, amelyek a nemzeti nyelv felé fordulással felszínre kerültek, így a Magyar Tudományos Akadémia megalapítása után sorra alakultak a Magyar Királyságban élő népek kulturális szervezetei.¹³ Ezek váltak az első világháború után újonnan létrejövő államok nemzeti intézményeinek alapjává.

A Magyar Tudós Társaság létrehozását szorgalmazó nemesek, értelmiségiek maguk is könyvgyűjtők voltak, és azt sem tartjuk véletlennek, hogy szinte mindannyiuk magánkönyvtára a tulajdonos adományaként valamelyik közgyűjteményt gazdagította: a saját maguk vezette iskoláét, a pesti Egyetemi Könyvtárat,¹⁴ a Nemzeti Könyvtárat,¹⁵ majd az 1826-ban alapított Akadémiai Könyvtárat.¹⁶ Az írott kulturális hagyomány megőrzése és tudományos szintű feltárása tehát alapításként kezdődően a könyvtárak feladata volt. Széchényi Ferenc is ezért tért ki erre a kérdésre az alapítólevélben, még a könyvtári személyzet iskolai felkészültségének mértékét is meghatározva.

Bél Mátyás

Monok István

9. Boross Klára: *A pozsonyi humanista kör könyvei az Egyetemi Könyvtár antikva-gyűjteményében*, Budapest, ELTE EK, 2007 (Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei XIII) 157–186; István Monok: *Scholars' libraries in Hungary in the sixteenth and seventeenth centuries: reconstructions based on owner's mark research = Virtual visit to lost libraries: reconstruction of and access to dispersed collections*, Papers presented on 5 November 2010 at the CERL Seminar hosted by the Royal Library of Denmark, Copenhagen, ed. by Ivan Boserup, David J. Shaw, London, CERL, 2011 (CERL Papers, XI), 57–69. ► 10. Kovács József László: *Lackner Kristóf és kora, 1571–1631*, Sopron, 2004. ► 11. Monok István: „*Ex libris Nicolai Bethlen et amicorum*”: Az „*et amicorum*” bejegyzésről és a közös könyvhasználatról = *Humanizmus és gratuláció. Szolgáltatásom ajánlom a 60 éves Jankovics Józsefnek*, szerk. Császtvay Tünde, Nyerges Judit, Budapest, Balassi Kiadó, 2009, 266–276. ► 12. Monok István: *Az intézményi könyvtárak szerepe a nemzeti kulturális identitás kialakulásában Magyarországon a 18. században = Médiumok, történetek, használatok*

Ünnepi tanulmánykötet a 60 éves Szajbély Mihály tiszteletére, szerk. Pusztai Bertalan, Szeged, SZTE BTK, 2012, 75–92. ► 13. A Magyar Tudományos Akadémia megalapítását követően a nem magyar nemzetiségű értelmiség és nemesség sorra alapította saját, „nemzeti” kulturális szövetségeit: *Matica Srpska* (1826), *Matica Hrvatska* (1842), *ASTRA (Asociația Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român, 1861)*, *Matica Slovenská* (1863). ► 14. Tóth András – Vértesy Miklós: *Az Egyetemi Könyvtár története, 1561–1944*, Budapest, ELTE, 1982. ► 15. Berlász Jenő: *Az Országos Széchényi Könyvtár története, 1802–1867*, Budapest, OSZK, 1981; Monok István: *Cara patria ac publica utilitas: Széchényi Ferenc könyvtáralapítása*, *Századok*, 138(2004), 739–748. ► 16. *Örökségünk, élő múltunk: Gyűjtemények a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*, szerk. Fekete Gézáne, Budapest, MTAK, 2001 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei – Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae, 37[112]).

György Bessenyei

Bessenyei György munkájának címlapja és aláírása

